

הרב נחום לאם
ראש הישיבה ונשיאה

שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו

במשנה שבת דף ל"ד ע"א שנינו: שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ע"ש עם חשיכה, עשרתם ערבתם הדליקו את הנר. ובגמ' שם: מנה"מ, א"ר יהושע בן לוי אמר קרא וידעת כי שלום אהליך ופקדת נוך ולא תחטא, אמר רבה בר ר' הונא אע"ג דאמור רבנן ג' דברים צריך אדם לומר וכו' צריך למימרינהו בניחותא כי היכי דליקבלינהו מיניה, א"ר אשי אנא לא שמיע לי הא דרבה בר ר' הונא וקיימתי מסברא.

וראיתי בספר "גן שושנים" לירידי הרה"ג ר' מנחם גנק שליט"א שהקשה, שהרמב"ם כשבא לפסוק הלכה זו לא הזכיר כלל וכלל את שלשת הדברים שבמשנתנו וגם לא הא דרבה בר ר' הונא. וע"ש שתירץ מה שתירץ.

וז"ל הרמב"ם בפ"ה מהל' שבת ה"ג: המדליק צריך להדליק מבעוד יום קודם שקיעת החמה, ונשים מצוות על דבר זה יותר מן האנשים לפי שהן מצויות בבתיים והן עסוקות במלאכת הבית, ואעפ"כ צריך האיש להזהירן ולבדוק אותן על כך ולומר להן ולאנשי ביתו ערב שבת קודם שתחשך הדליקו את הנר. עכ"ל. וביותר גדול הפלא שכפי הנראה אין זכר לא במפרשים ראשונים ולא באחרונים להשמטה זו של הרמב"ם שהשמיט משנה שלימה של ג' דברים והתמקד רק על האחרון שבהם דהיינו הדלקת הנר.

ונלע"ד לתרץ באופן פשוט מאוד, שהרמב"ם למד את המימרא של רבה בר ר' הונא בדרך אחרת לגמרי מן הפירוש המקובל אשר יסודו בדברי רש"י למשנתנו, דהיינו שעל בעל הבית לשאול על מעשר ועירוב ולצוות את בני ביתו על הדלקת הנר, ואשר רבה בר ר' הונא מוסיף שלא יכעס עליהם באמרו ג' דברים אלה. ונראה שהפירוש שנקט בו הרמב"ם הוא שהמשנה אמנם מונה ג' דברים, אבל רבה בר ר' הונא מוסיף שג' הדברים צריכים להיות לא בלשון שאלה, אלא "בניחותא", כלומר, לא כשאלה אלא כמרצה דברים בעלמא, וכאילו אומר: בטוחני שאמנם עשרתם וערבתם כפי שצריכים לעשות, ולפיכך לא נשאר לנו אלא להדליק את הנר. וזהו "בניחותא", דהיינו, לא בתור שאלה. והסיבה לזה, שאם יאמר בלשון שאלה יגלה דעתו שאינם נאמנים עליו לעשות כן מרצונם ויהיה בעיניהם כחושד בהם, ויגיבו אליו באופן שלילי ובכעס ולא יקבלו ממנו. ולפי"ז באמת ג' הדברים של המשנה למעשה אינם אלא דבר אחד, הדלקת הנר, וכל ג' הדברים שבנאומו אליהם מתכוונים לצווי אחד זה, להדליק את הנר.

וזה שהמונח "בניחותא" כוונתו למי שמצהיר, בניגוד למי ששואל, מצינו כמה עשרות פעמים ברש"י על ש"ס כשהגמ' אומרת "והתניא" מפרש רש"י, "בניחותא", להגיד שאין זה שאלה כרגיל מטעם ה"א הידיעה אלא הצהרה והודעה. והדבר יוצא כמעט מפורש מדברי רש"י בב"ק דף צ"ג ע"א רד"ה הכני פצעני, וז"ל שם: יש הן שהוא כלאו, אי אתמה חייב ואי **בניחותא** אהדריה פטור וכו', ע"ש בסוגיא דחובל ע"מ לפטור, וברור מזה שרש"י מעמיד בניחותא בניגוד לתימה שכוונתו כמו שכתבנו. ואע"פ שלא מצאתי כן בלשון הש"ס עצמו, מ"מ רש"י עד כשר הוא בשימוש הלשון הזה.

והכי נמי מצינו בחולין דף ר' ע"ב לענין תערובת דמאי, אומרת הגמ' "התם נמי מוריא ואמרה בר בי רב ליכול חמימא ואנא איכול קרירא", ובתד"ה התם שם, פי' בקונטרס מורה הוראת היתר לעצמה, לטובה אני מתכוונת, בר בי רב ליכול חמימא **בניחותא** ואין הלשון משמע כן, וכו', ומפרש רבינו מנחם דבתמיה קאמר, בר בי רב ליכול חמימא ואני טרחת בשבילי?..." (ועי' בספר "מחקרים בדרכי התלמוד וחידותיו" להרה"ג ר' ראובן מרגליות זצ"ל ריש עמ' פ"ד).

ולפי הנ"ל אין קושיא כלל וכלל מדוע השמיט הרמב"ם ג' הדברים, שאם אמנם הם ג' דברים מטעם הסגנון, הלא למעשה כולם מתכוונים לדבר אחד, דהיינו להדלקת הנר. והא דרבה בר ר' הונא אינו דין מיוחד אלא פירוש בדברי המשנה, וזה נכלל כבר בפסק ההלכה של הרמב"ם.

ולפי דברינו יובנו בטוב טעם גם דברי ר' אשי, שלכאורה אם כפירוש רש"י ושאר המפרשים, קשה להבחין מהו החידוש של ר' אשי "וקיימתי מסברא", האם יעלה על הדעת שהתנא במשנתנו יחייב כל אדם לכעוס על אשתו ובני ביתו כל ערב שבת עם חשיכה עד שבא ר' אשי ומסברא דנפשיה כוון לדעת רבה בר ר' הונא שצריך למימרנהו בניחותא ואין חיוב לאיים על בני ביתו? אלא ודאי שר' אשי מגיד לנו שגם הוא מסברא דנפשיה כוון לדעת רבה בר ר' הונא שכוונת המשנה היא שכל שלשת הדברים האלה הם ב"ניחותא", בניגוד ל"אתמה", ובאופן הצהרה שקטה ולא שאלה אתגרית, "כי היכי דליקבלינהו מיניה."